

สถานภาพการดำรงอยู่ของเรือนโคราชในปัจจุบัน กรณีศึกษาหมู่บ้านพระเพลิง จ.นครราชสีมา¹

The Current State of the Korat House: A Case Study of Phraphloeng Village, Nakorn Ratchasima Province

การุณย์ สุภมิตรโยธิน² / วารุณี หวัง

Karun Suphamityotin / Warunee Wang

Khon Kaen University karun_ink@yahoo.com, warphu@kku.ac.th

บทคัดย่อ

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงภูมิปัญญาที่บรรพชนได้สั่งสม กลั่นกรอง และพัฒนาจนก่อรูปเป็นงานสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า เรือนโคราชเป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะตัวซึ่งกลุ่มชาวไทยโคราชได้ใช้อยู่อาศัยสืบเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน บทความนี้จะกล่าวถึงสถานภาพการดำรงอยู่ของเรือนโคราชในปัจจุบัน โดยย้อนกลับไปสำรวจเรือนโคราชที่เคยได้รับการศึกษา สำรวจ รั้งวัดและบันทึกเป็นเอกสารครั้งสำคัญในช่วงปี พ.ศ.2545-2546 และสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยเบื้องต้น ในชุมชนบ.พระเพลิง ต.นกออก อ.ปรางค์ชัย จ.นครราชสีมา ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีจำนวนเรือนโคราชที่ได้รับการสำรวจมากที่สุดในช่วงเวลาดังกล่าว ผลการสำรวจในปี พ.ศ.2557 พบว่า สถานภาพการดำรงอยู่ของเรือนโคราชปัจจุบันมี 4 ลักษณะ คือ 1) ถูกปล่อยร้าง ถูกซื้อและรื้อย้ายออกจากชุมชน เนื่องจากเจ้าของเรือนย้ายไปอยู่อาศัยต่างถิ่น 2) มีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องและยังคงสภาพเดิม 3) มีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องโดยปรับเปลี่ยน เพิ่มลด พื้นที่ใช้สอย รูปทรง วัสดุ โครงสร้างและองค์ประกอบต่างๆ 4) รื้อเรือนเดิมแล้วสร้างบ้านในรูปแบบใหม่ ซึ่งมีทั้งการนำวัสดุเดิมมาใช้เป็นองค์ประกอบบางส่วนหรือเป็นการใช้วัสดุใหม่ที่ผลิตในระบบอุตสาหกรรมมาใช้ทั้งหมด ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการเสื่อมความนิยมของเรือนโคราชในปัจจุบัน

¹ บทความนี้ได้รับทุนสนับสนุนการตีพิมพ์จากศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ซึ่งหากยังไม่มีการสร้างจิตสำนึกให้ตระหนักถึงคุณค่า ไม่มีการอนุรักษ์และพัฒนาสืบทอดในอนาคต จะส่งผลให้เรือนโคราชเกิดการสูญหายไปจากวิถีชีวิตของผู้คนในจังหวัดนครราชสีมาอย่างแน่นอน

คำสำคัญ: สถานภาพการดำรงอยู่ เรือนโคราช บ้านพระเพลิง

Abstract

Vernacular architecture is a reflection of culture, way of life, and local wisdom assembled by ancestors, which is collected, examined, and developed into a distinguishing feature of the architecture. The Korat-style house which Korat-Thai people had lived in for many generations is one example. This article will discuss the state of the Korat house by tracing back those houses that were studied during the year 2002-2003 and by conducting interviews with their occupants at Phrapheoeng village, Nok-Ok district, Amphur Pakthongchai, Nakorn Ratchasima province. During that period, this village had been explored because of its large number of Korat houses. The survey in 2014 found that the state of the Korat houses there can be divided into four types: 1) those that have been abandoned, and were purchased because the homeowners live elsewhere; 2) those that have been continuously occupied and are still preserved; 3) those that have been occupied continuously but were modified by increasing or decreasing the space, shape, materials, structures, and components; 4) old houses that were demolished and replaced by new ones in different styles by using some of the leftover materials, or using all new industrial materials. These phenomena reflect the declining popularity of the Korat house nowadays. If there is no appreciation, preservation, development, and succession, the Korat house will definitely be lost from the daily life in Nakhon Ratchasima.

Keywords: existing state, Korat house, Phrapheoeng village

1. ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน และกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดนครราชสีมา

บริเวณที่เป็นที่ตั้งของจังหวัดนครราชสีมาในปัจจุบันมีผู้คนอาศัยอยู่สืบต่อกันมาหลายยุคหลายสมัย ตั้งแต่เมื่อประมาณ 3,000 ปีมาแล้ว สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน บันทึกทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวไว้ว่า นครราชสีมาพร้อมกับอาณาจักรไทยสมัยอยุธยาในฐานะเมืองชั้นโท ทำหน้าที่ดูแลหัวเมืองชายพระราชอาณาเขตในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (กรมศิลปากร, 2544: 49) หลักฐานที่เกี่ยวข้องและปรากฏ

ชัดเจนเกี่ยวกับเมืองนครราชสีมาในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้โปรดฯให้ย้ายเมืองจากที่ตั้งเดิม คือ เมืองที่ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน มาสร้างเป็นเมืองขึ้นใหม่ในที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของเมืองนครราชสีมาปัจจุบัน โดยเอาชื่อเมืองเดิมทั้งสอง คือ เมืองเสมากับเมืองโคราฆะปุระมารวมกันเป็นชื่อเมืองใหม่ว่า “เมืองนครราชสีมา” และโปรดฯให้พระยายมราช (สังข์) เป็นเจ้าเมือง (กรมศิลปากร, 2544: 55) พร้อมทั้งอพยพขุนนางทหาร และครอบครัวอยุธยามาเป็นจำนวนมาก เพื่อเป็นข้าราชการประจำเมือง

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯให้เมืองนครราชสีมาในฐานะเป็นเมืองเอก เจ้าเมืองมีบรรดาศักดิ์เจ้าพระยา ให้ปกครองเมืองเขมรป่าดงและหัวเมืองตอนในภาคอีสาน (กรมศิลปากร, 2544: 58) ทำหน้าที่ดูแลเก็บส่วยอากร ดูแลความสงบ ปราบปรามกบฏ จากนั้นมา นครราชสีมาจึงเป็นเมืองที่มีบทบาทสำคัญทั้งด้านการเมืองการปกครอง การทหาร โดยมีการก่อตั้งมณฑลทหารบกที่ 3 ที่เป็นกองกำลังทหารที่ใหญ่ที่สุดในภาค รวมถึงเป็นศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งสินค้า (กรมศิลปากร, 2544: 49) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯให้มีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยการส่งข้าหลวงซึ่งเป็นเจ้านายในราชวงศ์หรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ไว้วางพระราชหฤทัยออกมาทำการจัดการปกครองอยู่ ณ เมืองนครราชสีมา ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการขยายอิทธิพลทางการเมืองของฝรั่งเศส ฉะนั้น กรุงเทพฯจึงได้เสริมกำลังความเข้มแข็งทางการเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้วยการส่งผู้ปกครองที่ไว้วางใจพร้อมทั้งกำลังทหารมาดูแลการปกครองหัวเมืองแทนรัฐบาลกลางอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น (กรมศิลปากร, 2544: 65)

บทบาทของเมืองนครราชสีมาทางด้านเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างยิ่งโดยเฉพาะหลังการสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ-นครราชสีมา สำเร็จลงเมื่อ พ.ศ.2443 ทำให้เมืองนครราชสีมากลายเป็นประตูของดินแดนที่ราบสูงอย่างแท้จริง และมีฐานะเป็นเมืองศูนย์กลางการค้าระหว่างหัวเมืองภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับกรุงเทพฯ รวมไปถึงหัวเมืองฝรั่งเศสริมฝั่งแม่น้ำโขง นอกจากนั้น ยังได้พัฒนาเส้นทางคมนาคมทางน้ำโดยใช้แม่น้ำมูลเป็นเส้นทางหลัก บริเวณตำบลท่าช้างเป็นท่าเรือของนครราชสีมาเดินเรือไปจนถึงอุบลราชธานี (กรมศิลปากร, 2544: 68-69)

ทำให้มีผู้คนพลเมืองหนาแน่นขึ้น ด้วยเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ได้เสริมสร้างลักษณะพิเศษบางอย่างให้กับนครราชสีมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ส่งผลให้เมืองนครราชสีมามีประชากรหลายกลุ่มชาติพันธุ์ บางกลุ่มก็เป็นเจ้าถิ่นเดิม บางกลุ่มอพยพโยกย้ายเข้ามาภายหลังด้วยสาเหตุทั้งทางด้านการเมือง การสงคราม และการหาแหล่งที่ทำกินแห่งใหม่ (สำนักศิลปวัฒนธรรม, 2541: 187) การอพยพของกลุ่มชนจากหลากหลายวัฒนธรรม เช่น กลุ่มวัฒนธรรมไทย ลาว มอญ เขมร ทำให้เกิดการผสมผสานทางชาติพันธุ์กับกลุ่มชาวพื้นถิ่นเดิม เป็นชาวไทโคราช ซึ่งมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน (นฤมล ปิยวิทย์, 2550: 6)

ชาวไทโคราช มีวัฒนธรรมหลักเหมือนไทยภาคกลางทั้งภาษาพูด ประเพณี พิธีกรรม อาหารการกิน แม้แต่เพลงและดนตรีก็มีลักษณะใกล้เคียงกับเพลงพื้นบ้านภาคกลาง ซึ่งแตกต่างไปจากกลุ่มวัฒนธรรมไท-ลาว และเขมร-ส่วย นักวิชาการจึงจัดกลุ่มชาวไทโคราชอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมไทย (ภาคกลาง) (วิชชัย สาครินทร์, 2542: 132) ซึ่งมีมากใน อ.เมืองนครราชสีมา อ.โนนสูง อ.โชคชัย และ อ.พิมาย (กรมศิลปากร, 2544: 35) ชาวไทโคราชตั้งหมู่บ้านเป็นกลุ่ม ซึ่งแตกต่างกับไทยภาคกลางที่นิยมตั้งหมู่บ้านตามลำแม่น้ำ นอกจากนี้ยังมีวัดเป็นสถาบันหลักของหมู่บ้าน ยึดจารีตประเพณีตามแนวภาคกลางซึ่งอาจจะมีส่วนปลีกย่อยต่างไปบ้าง (วิชชัย สาครินทร์, 2542: 135) นอกจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมแล้ว ชาวไทโคราชยังมีการสร้างบ้านเรือนที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากเรือนพักอาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์โดยรอบ โดยเรียกกันว่า “เรือนโคราช”

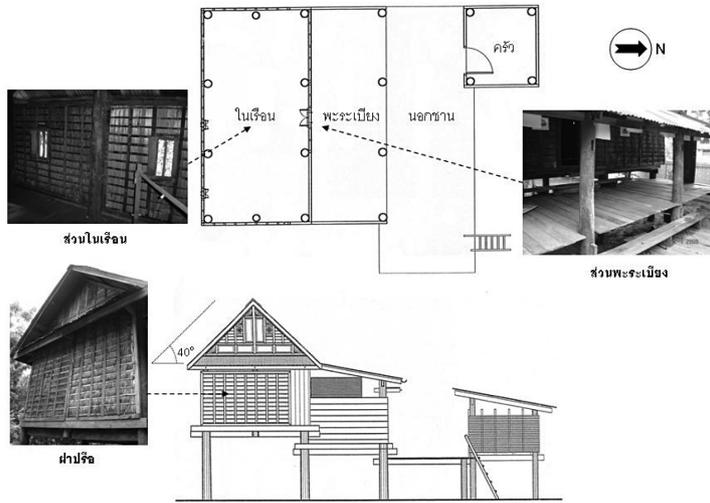
2. เกร็ดลักษณะและคุณค่าของเรือนโคราช

เรือนโคราช เป็นเรือนไม้ชั้นเดียวยกพื้นสูงใต้ถุนโล่ง หลังคาจั่วทรงสูงประมาณ 40 องศา มีบันลุ่มและการตกแต่งหน้าจั่วเป็นลวดลายการเข้าไม้และการแกะสลัก มีกรรมวิธีการก่อสร้างโดยใช้ระบบสำเร็จรูปโครงสร้างระบบเสาคานตัวเรือนแบ่งพื้นที่เป็น 4 ส่วน คือ เรือนนอน (ในเรือน) เป็นระดับสูงสุด ถัดลงมาเป็นส่วนระเบียงมีหลังคาคลุม นอกชานเป็นส่วนต่ำสุดไม่มีหลังคาคลุม และครัว (กาญจนา ตันสุวรรณรัตน์, 2545: บทคัดย่อ ข) การใช้พื้นที่ใช้สอยให้ความ

สำคัญกับในเรือนเป็นหลัก ซึ่งถือว่าเป็นพื้นที่ส่วนตัวสำหรับพักผ่อนหลับนอนในเวลากลางคืน ระเบียงเป็นพื้นที่นั่งเล่น พักผ่อน รับประทานอาหาร และรับรองแขกในเวลากลางวัน ช่วงกลางคืนจะเป็นที่หลับนอนของลูกชายและญาติหรือแขกที่มาพักค้างคืน นอกชานเป็นพื้นที่เปิดโล่งเป็นทางสัญจรหลักที่เชื่อมต่อไปยังครัว (กาญจนา ตันสุวรรณรัตน์, 2545: 513) ส่วนใหญ่มีกวางตัวเรือนล่องตะวั่นคือหันด้านสกัดรับแดด ในเรือนหรือเรือนนอนอยู่ทางทิศใต้ทำให้รับลมได้ดีและทุกคนจะถูกบังคับให้นอนหันหัวไปทางทิศใต้ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ ซึ่งคนโคราชเรียกทิศใต้ว่าทิศหัวนอน (กาญจนา ตันสุวรรณรัตน์, 2545: 519) ตัวเรือนมักสร้างเป็น 3 ห้องนอน (เสากลม 4 ต้น 3 ช่วงเสา) มีหน้าต่าง 3 บาน ประตู 1 บาน ช่วงก้าวจากประตูลงสู่ระเบียง สูงประมาณ 80 ซม. จึงต้องมีมุ้งแทนกระไดอีก 1 ชั้น เรียกว่า “ม้ารองดิน” โดยทั่วไปชาวไทโคราชเรียกชื่อเรือนแตกต่างกัน อาทิ เรือนมาด หมายถึง เรือนที่เจ้าของสร้างขึ้นเป็นเรือนหอในการแต่งงานออกเรือน ส่วนเรือนหอ หมายถึง เรือนที่สร้างไว้รับแขกหรือเป็นส่วนที่ให้แขกพัก (วิโรฒ ศรีสุโร, 2530: 141)

ฝาเรือนมี 2 ลักษณะ คือ ฝาปรือและฝาไม้กระดาน ฝาปรือ (ฝากรูเซ่งดำ) เป็นฝาที่ช่างพื้นบ้านนำต้นปรือหรือต้นแวง (อีสานเรียกว่ากมฝือ) ซึ่งเป็นหญ้าชนิดหนึ่งมาสอดใส่เบียดกันแน่น จนไม่มีช่องลมหรือฝนซึมเข้าได้ แล้วประกบด้วยไม้ใผ่ ฝาเสี้ยวรวมไฟและทาร์กจนดำเพื่อกันมอดและแมลง ทั้งด้านนอกและด้านใน (ชาวบ้านเรียกเซ่งดำ) ปลายไม้ใผ่สอดเข้าไปในเคร่าตั้งไม้จริง วางห่างกันประมาณ 40 ซม. โดยเขาจะรองให้โค้งรับกับรูปทรงของไม้ใผ่ทั้ง 2 ท่อนซึ่งหนีบต้นปรือไว้อย่างแน่นหนา (วิโรฒ ศรีสุโร, 2530: 141) ฝาปรือจึงเป็นแนวคิดของแผงฝาสำเร็จรูปที่มีรูปแบบคล้ายฝาสำหรับวัดของเรือนไทยภาคกลางแต่มีลักษณะเฉพาะ ได้แก่ การออกแบบช่องหน้าต่างและประตูที่มีความสัมพันธ์กับความกว้างของช่องลูกตั้งและช่องเซ่ง การนำปรือซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นมาทำเป็นวัสดุกรุ นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวไทโคราช (กาญจนา ตันสุวรรณรัตน์, 2544: ข) ส่วนฝาไม้กระดานจะใช้เคร่าตั้งด้านในตีฝากระดานทางนอนและตีไม้ทับเกล็ดด้านนอกเป็นช่องจังหวะคล้ายกับฝาปรือกรูเซ่งดำ ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นฝาชนิดใด การออกแบบหน้าต่างประตูจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ฝาด้านยาวภายนอก 1 แผงจะมีหน้าต่าง 1 ช่องเปิดแบบบานเดี่ยวและคู่ ด้านสกัดไม่นิยมเจาะหน้าต่าง ฝาด้านยาว

ภายในทึบ แผงกลางเจาะประตู 1 ช่องเปิดแบบบานคู่ หน้าต่างและประตูเปิดเข้าไปในเรือน (กาญจนา ตันสุวรรณรัตน์, 2545: 501) ซึ่งรูปแบบของฝาเรือนโคราชมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นนับเป็นการพัฒนารูปแบบอย่างกลมกลืน (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 ลักษณะเฉพาะและองค์ประกอบของเรือนโคราช
ที่มา: ตัดแปลงจาก กาญจนา ตันสุวรรณรัตน์ (2545: 278-279)

3. การศึกษาสำรวจเรือนโคราชจากอดีตถึงปัจจุบัน

เรือนโคราชถูกเรียบเรียงเป็นบทความครั้งแรกในปี พ.ศ.2530 โดย วิโรฒ ศรีสุโร ในชื่อเรื่องเรือนพักอาศัยชาวไทโคราช (หรือเรือนโบราณของลูกหลาน ย่าโม) สถาปัตยกรรมอีสาน ซึ่งได้เขียนบรรยายลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนโคราช ต่อมาในปี พ.ศ.2531 สุวัฒน์ ตันทนุช ได้ศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนโคราช เรื่องรูปแบบเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นในภาคอีสาน กรณีศึกษาหมู่บ้าน ต.พลับพลา อ.โชคชัย จ.นครราชสีมา (สุวัฒน์ ตันทนุช, 2531) ปี พ.ศ.2542 สุนันทา วีระประดิษฐ์ ศึกษาวิจัยเรื่อง เรือนไทยโคราชในวิถีชีวิตของชาว อ.ครบุรี จ.นครราชสีมา ในวิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา

ไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยศึกษารายละเอียดด้านรูปแบบ โครงสร้างทางสถาปัตยกรรม ประโยชน์ใช้สอย ของเรือนโคราชและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาว อ.ครบุรี และได้สรุปว่าโครงสร้างของเรือนโคราช อ.ครบุรี เกิดจากอิทธิพลด้านคติความเชื่อ และพิธีกรรมในการปลูกเรือนของชาวครบุรี ซึ่งมีการผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธ พราหมณ์ และผี อย่างแยกกันไม่ออก โดยเฉพาะอำนาจเหนือธรรมชาติความเชื่อและแนวปฏิบัตินี้ยังคงฝังแน่นอยู่ในจิตสำนึกของชาวครบุรีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าจิตสำนึกใหม่หรือค่านิยมจากภายนอกได้เข้าไปมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตอยู่มากแล้วก็ตาม (สุนันทา วีระประดิษฐ์, 2542: บทคัดย่อ)

ในปี พ.ศ.2544 กาญจนา ตันสุวรรณรัตน์ ศึกษาวิจัยการใช้วัสดุในเรือนโคราช เรื่อง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: กรณีศึกษาฝาปรีจ เรือนโคราช จ.นครราชสีมา โดยศึกษารูปแบบ ส่วนประกอบ และเก็บตัวอย่างฝาปรีจเรือนโคราช ในพื้นที่ 8 อำเภอ จำนวน 23 หลัง นอกจากนั้น ในปี พ.ศ.2545 ยังได้ศึกษาวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างเรือนโคราชกับสภาพแวดล้อมเรื่อง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: กรณีศึกษาเรือนโคราช จ.นครราชสีมา โดยศึกษารูปแบบ องค์ประกอบของเรือนโคราชในเชิงสถาปัตยกรรม ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนโคราชกับความเป็นอยู่ของชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เก็บข้อมูลโดยการสำรวจรังวัดเรือนโคราชจำนวน 31 หลัง และสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ในพื้นที่ 8 อำเภอ ที่เป็นกลุ่มสังคมไทโคราช และได้สรุปว่าเรือนโคราชเป็นเรือนชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง วางเรือนตามตะวัน หลังคาทรงจั่ว โครงสร้างระบบเสาแกน มีการมุงวิธีก่อสร้างโดยใช้ระบบสำเร็จรูป พื้นที่ใช้สอยตัวเรือนประกอบด้วยในเรือน พระระเบียง นอกชานและครัว ซึ่งมีการเล่นระดับลดหลั่นกันไปตามหน้าที่การใช้งาน ในเรือนมีประตู 1 ช่อง ด้านทิศเหนือ มีหน้าต่างขนาดเล็ก 3 ช่องด้านทิศใต้ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนโคราชกับความเป็นอยู่ของชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของสังคมเกษตรกรรมอย่างแท้จริง

ในปี พ.ศ.2546 พัชรินทร์ เวียงชัย ได้ศึกษาเรื่องแนวความคิดในการอนุรักษ์ชุมชนไทโคราช: กรณีศึกษาหมู่บ้านพระเพลิง ในวิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรม

ศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยศึกษาวิเคราะห์ชุมชนเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากกิจกรรม ประเพณีวัฒนธรรม และความเชื่อ วิเคราะห์หาเอกลักษณ์ พิธีกรรมคุณค่าวิถีชีวิต คุณค่าด้านประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อที่ส่งผลต่อการใช้พื้นที่ชุมชน รวมถึงความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เพื่อเสนอแนวความคิดในการอนุรักษ์ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เกิดการใช้งานจริงในพื้นที่เดิม ส่งเสริมกายภาพให้โดดเด่น และการกำหนดมาตรการจัดการชุมชนโดยความร่วมมือของภาครัฐและท้องถิ่น และในปี พ.ศ.2554 กาญจนนา ต้นสุวรรณ์รัตน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนโคราซในการอยู่แบบยั่งยืน โดยเผยแพร่รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือนโคราซ ศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมของเรือนโคราซตามความต้องการของผู้ใช้ พร้อมทั้งออกแบบเรือนโคราซร่วมสมัยเพื่อการอยู่แบบยั่งยืน

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะย้อนกลับไปสำรวจเรือนโคราซที่กาญจนนา ต้นสุวรรณ์รัตน์ และพัชรินทร์ เวียงชัย ได้เคยศึกษาสำรวจและและบันทึกเป็นเอกสารไว้ระหว่างช่วงปี พ.ศ.2545-2546 เพื่อศึกษาสถานภาพการดำรงอยู่ของเรือนโคราซในปัจจุบัน ซึ่งเมื่อพิจารณาจำนวนเรือนโคราซที่ศึกษาในช่วงปีดังกล่าว พบว่า อ.ปักธงชัย มีจำนวนเรือนโคราซที่ได้รับการสำรวจและบันทึกรูปแบบสถาปัตยกรรมมากที่สุด โดยเฉพาะบ้านพระเพลิง ต.นกออก ซึ่งมีเรือนโคราซที่ได้รับการสำรวจรวมทั้งสิ้น 23 หลัง ดังนั้น จึงเลือกบ้านพระเพลิงเป็นกรณีศึกษาในครั้งนี้ (ภาพที่ 2)

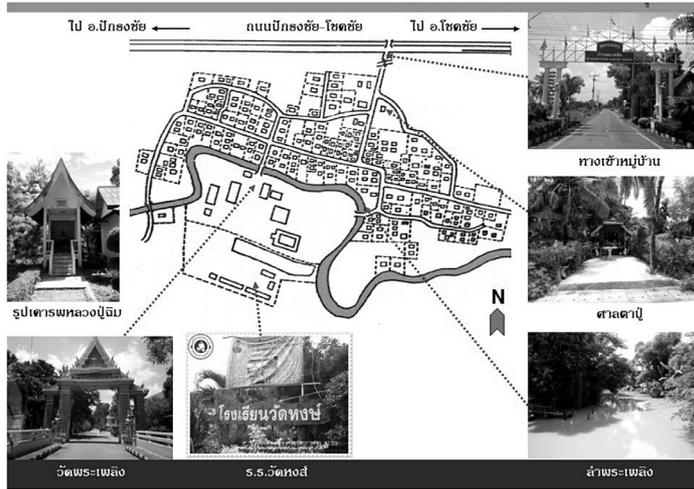

ภาพที่ 2 จำนวนเรือนโคราซที่ได้รับการสำรวจและบันทึกเป็นเอกสารระหว่างปี พ.ศ.2545-2546

4. บ้านพระเพลิง: ชุมชนไทโคราชเชื้อสายมอญ

บ้านพระเพลิง เป็นชุมชนเก่าแก่ซึ่งคนในชุมชนส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากมอญ จากเอกสารทางประวัติศาสตร์และคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในหมู่บ้านสันนิษฐานว่าชาวมอญอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านพระเพลิง 2 ครั้งด้วยกัน ครั้งแรกอพยพมาในสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ.2319) ซึ่ง พระเจ้ากรุงธนบุรีพระราชทานครัวมอญให้เป็นรางวัลตอบแทนความดีความชอบแก่เจ้าเมืองนครราชสีมาในการทำศึกกับพม่า โดยมีพระศรีราชรามัญหัวหน้ากองส่วยทองเป็นผู้นำครัวมอญมาตั้งรกรากสองกลุ่ม กลุ่มแรกอยู่ที่บ้านพระเพลิง อ.ปักธงชัย กลุ่มที่สองอยู่ที่บ้านพลับพลา อ.โชคชัย ส่วนพระศรีราชรามัญและเครือญาติได้มาตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองนครราชสีมา ที่เรียกกันว่า “บ้านมอญ” จนถึงทุกวันนี้ (พัชรินทร์ เวียงชัย, 2546: 31) การอพยพครั้งที่ 2 เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 (พ.ศ.2369) ภายหลังเสร็จสิ้นศึกเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ กองทหารมอญที่มาช่วยรบเดินทางกลับกรุงเทพผ่านเมืองปักธงชัยแล้วพบว่าเป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบกับมีครัวมอญอาศัยอยู่เดิม ทำให้ทหารมอญตกลงใจมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านพระเพลิง

บ้านพระเพลิง ตั้งอยู่ในเขต ต.นกออก อ.ปักธงชัย จ.นครราชสีมา เป็นหมู่บ้านที่มีจำนวนประชากรประมาณ 976 คน จำนวน 270 ครัวเรือน อยู่ห่างจากตัวเมืองปักธงชัยมาทางตอนใต้ประมาณ 8 กม. การเดินทางสู่บ้านพระเพลิงส่วนใหญ่ใช้เส้นทางหลักคือถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 304 (นครราชสีมา-กบินทร์บุรี) เลี้ยวเข้าสู่ถนนปักธงชัย-โชคชัย บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้านมีชุมชนประจําเขียนชัดเจนว่า “ชุมชนมอญบ้านพระเพลิง” ตลอดถนนทางเข้าชุมชนมีการประดับประดาด้วยเสาหงส์ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของชาวมอญและป้ายคำขวัญหมู่บ้านจนถึงศาลปู่ตา (พ่อใหญ่จอมทองแม่ละอองสำลี) บ้านพระเพลิงมีองค์ประกอบคล้ายกับหมู่บ้านทั่วไป คือ มีวัด โรงเรียน และสถานเอนกนาลัย แต่จะแตกต่างกันตรงที่วัดประจำหมู่บ้านเป็นวัดเก่าแก่ของชาวมอญซึ่งมีรูปหล่อหงส์สำริดที่นำมาจากหงสาวดีเมื่อครั้งอพยพมาตั้งถิ่นฐานครั้งแรก มีคัมภีร์โบราณที่จารึกเป็นภาษามอญและภาษาขอม และที่สำคัญวัดแห่งนี้ยังมีเกจิอาจารย์ชื่อดัง คือ หลวงปู่ฉิม (พระครูทักษิณรามัญ) ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านพระเพลิงและหมู่บ้านใกล้เคียง นอกจากนี้ ในปี พ.ศ.2555 วัดพระเพลิง (วัดหงส์ธรรมรักขิตาราม) ยังได้เข้าร่วมโครงการให้พระแก้ววัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของ อ.ปักธงชัยอีกด้วย (ภาพที่ 3)

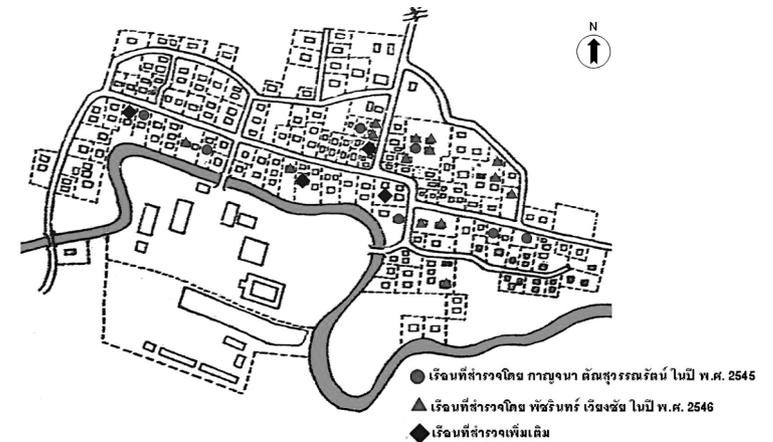
ภาพที่ 3 ที่ตั้งและผังชุมชนบ้านพระเพลิง
ที่มา: ดัดแปลงจาก พัทธรินทร์ เวียงชัย (2546: 70)

หากพิจารณาลักษณะรูปแบบสัณฐานและการวางผังของชุมชน จะเห็นว่าชุมชนมอญบ้านพระเพลิงมีรูปแบบการวางผังที่ชัดเจนตามคติความเชื่อเรื่องทิศกลุ่มเรือนในอดีตจะมีการตั้งเป็นกลุ่มก้อนทางทิศตะวันออกกระจายทั่วไปยาวตามลำน้ำ(ลำพระเพลิง) ทางทิศตะวันตกเป็นป่าช้าเนื่องจากในอดีตมีประเพณีความเชื่อเรื่องการฝังศพแล้วนำขี้เถ้ามาทำบุญ และเป็นที่น่าสังเกตว่าวัดซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และมีรูปเคารพบูชาจะอยู่ทางทิศใต้ซึ่งเป็นทิศมงคล โดยมีลำพระเพลิงกั้นระหว่างเขตพักอาศัยและเขตวัด ทั้งนี้ การตั้งชุมชนและการขยายตัวของชุมชนจะไปทิศเหนือและทิศตะวันออก จะไม่มีการสร้างบ้านเรือนลี้ไปในเขตวัดอย่างเด็ดขาด

นอกจากนั้น การวางตัวเรือนส่วนใหญ่จะวางสันหลังคาตามตะวัน (ทิศตะวันออก ตะวันตก) ตามความเชื่อที่ถือว่าเป็นมงคลในเรื่องของจิตใจและการอยู่อาศัย (พัธรินทร์ เวียงชัย, 2556: 51)

5. สถานภาพการดำรงอยู่ของเรือนโคราชในปัจจุบัน

การศึกษาสำรวจเรือนโคราชระหว่างปี พ.ศ.2545-2546 โดยกาญจนา ตันสุวรรณรัตน์ และพัธรินทร์ เวียงชัย ในพื้นที่ชุมชนบ้านพระเพลิง มีจำนวนเรือนที่ถูกบันทึกไว้เป็นเอกสารทั้งสิ้น 23 หลัง แต่ในบทความนี้ได้เลือกเรือนโคราชเพื่อใช้เป็นกรณีศึกษาโดยย้อนกลับไปสำรวจตามเอกสารดังกล่าวได้เพียง 21 หลัง เนื่องจากเรือนบางหลังไม่สามารถหาข้อมูลได้ นอกจากนี้ ในการศึกษาครั้งนี้ยังได้มีการสำรวจเรือนโคราชที่ไม่ได้บันทึกไว้เป็นเอกสารในช่วงปีดังกล่าวอีก 4 หลัง และสำรวจเรือนฝาปรือที่ยังมีการใช้งานอยู่ ซึ่งตั้งอยู่ในชุมชนใกล้เคียงอีก 1 หลัง รวมเรือนโคราชที่ใช้เป็นกรณีศึกษาทั้งสิ้นจำนวน 26 หลัง (ภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 ที่ตั้งเรือนโคราชที่ใช้เป็นกรณีศึกษา
ที่มา: ดัดแปลงจาก พัทธรินทร์ เวียงชัย (2546: 70)

จากการสำรวจเบื้องต้น พบว่า ตลอดระยะเวลา 10 กว่าปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป

ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชน เช่น การทำถนน การถมที่ การขาดแคลนทรัพยากรไม้ การขาดองค์ความรู้ในการดูแลรักษาและขาดช่างฝีมือที่มีความชำนาญ ส่งผลต่อการสูญหายและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเรือนโคราช ซึ่งสามารถสรุปเป็น 4 ลักษณะ ดังนี้

1. เรือนที่ถูกปล่อยร้างไม่มีการอยู่อาศัย จากการสัมภาษณ์เบื้องต้นพบว่า เรือนโคราชเหล่านี้เป็นมรดกตกทอดสู่รุ่นลูกหลาน ซึ่งมักจะย้ายออกจากชุมชนไปทำงานต่างถิ่น เมื่อเจ้าของเรือนเสียชีวิตหรือมีอายุมากไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ จึงจำเป็นที่จะต้องย้ายไปอยู่กับลูกหลานและปล่อยให้เรือนร้าง เรือนกลุ่มนี้มีทั้งลักษณะที่ยังคงรูปแบบเดิมที่มีสภาพทรุดโทรม และมีการรื้อแล้วสร้างในรูปแบบใหม่แต่ก็มิได้มีการอยู่อาศัย (ภาพที่ 5 A-C) นอกจากนี้ยังพบว่าเรือนบางหลังถูกขายให้กับคนนอกชุมชนเพื่อนำไปสร้างเป็นบ้านพักตากอากาศและขายให้กับหน่วยงานราชการเพื่อนำไปจัดแสดงในงานประจำปีของจังหวัด (ภาพที่ 6 A-C)

ภาพที่ 5 A-B เรือนโคราชรูปแบบเดิมที่ถูกปล่อยร้างซึ่งมีสภาพที่ทรุดโทรม C เรือนโคราชที่ถูกรื้อแล้วสร้างใหม่แต่ปัจจุบันไม่มีผู้อยู่อาศัย

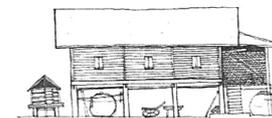
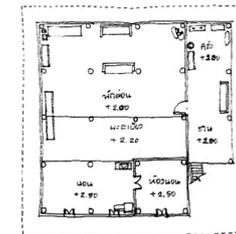
ภาพที่ 6 A เรือนโคราชที่ถูกขายให้กับหน่วยงานราชการเพื่อไปจัดแสดงในงานประจำปีของจังหวัด³
B สถานที่ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของเรือนโคราชในภาพ 6A
C เรือนโคราชที่ถูกขายให้กับคนนอกชุมชน

³ เรือนฝาหรือหลังนี้ถูกขายให้กับ อบจ.นครราชสีมา เพื่อจัดแสดงในงานฉลองชัยชนะของท่านทำสุรนารีประจำปี พ.ศ.2552 โดยตั้งแสดงภายในบริเวณบ้านพักนายท อบจ. ซึ่งปัจจุบันถูกรื้อถอนแล้ว

2. เรือนที่มีการอยู่อาศัยและยังคงสภาพเดิม เรือนเหล่านี้ยังคงรูปแบบและวัสดุเดิมซึ่งมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยเพียงเล็กน้อยแต่ไม่กระทบกับรูปแบบดั้งเดิมของเรือนมากนัก จากการสัมภาษณ์เบื้องต้นพบว่า เจ้าของเรือนยังมีชีวิตอยู่และมีการใช้งานมาอย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุคน (ภาพที่ 7-8)

ภาพที่ 7 สภาพเรือนโคราชที่มีการอยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่องและยังคงสภาพเดิม

ภาพที่บันทึกไว้โดยพัชรินทร์ เรืองชัย ในปี พ.ศ. 2546

ภาพถ่ายปัจจุบัน

ภาพที่ 8 ตัวอย่างเรือนโคราชที่มีการอยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่องและยังคงสภาพเดิม
ที่มา: ดัดแปลงจาก พัชรินทร์ เรืองชัย (2546: 198)

3. เรือนที่มีการอยู่อาศัยและมีการดัดแปลงจากเดิม เป็นเรือนที่มีการอยู่อาศัยมาอย่างต่อเนื่องจากรุ่นปู่ตายาย แต่มีการดัดแปลง ต่อเติม หรือปรับลดพื้นที่ใช้สอยบางส่วนเพื่อให้เหมาะกับวิถีชีวิตปัจจุบัน จากการสำรวจสามารถแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ (ภาพที่ 9 A-B) ได้แก่

3.1 เรือนที่คงรูปทรงเดิมแต่เปลี่ยนแปลงวัสดุใหม่ โดยส่วนมาก

จะคงรูปแบบและโครงสร้างเดิมไว้ บางหลังอาจจะถมดิน ดัดตัวเรือนให้สูงขึ้น และเทพื้นปูนเพื่อแก้ปัญหาหน้าท่วม หรือเปลี่ยนวัสดุผนังใหม่ทดแทนของเดิมที่ชำรุด ยกตัวอย่างเช่น เรือนในภาพที่ 10 ซึ่งมีความโดดเด่นมากที่สุด เนื่องจากมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอย โดยกันห้องบางส่วนของใต้ถุนด้วยการก่ออิฐฉาบปูนเพื่อสะดวกในการใช้งาน ใช้ไม้สังเคราะห์กรุผนังแทนฝาไม้เดิมและใช้แผ่นเหล็กกรีดลอน (Metal sheet) เป็นวัสดุคุมหลังคา โดยยังคงรูปทรงและเอกลักษณ์เดิมของเรือนโคราชไว้ได้ค่อนข้างมาก สำหรับบางหลังที่มีงบประมาณน้อย มักจะนำสังกะสีหรือเศษไม้มาตีปิดเพื่อซ่อมแซมบริเวณผนังที่ชำรุด

3.2 เรือนที่ปรับรูปทรงใหม่แต่ยังคงใช้วัสดุเดิม เรือนกลุ่มนี้จะมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยภายในหรือองค์ประกอบใหม่ซึ่งกระทบกับรูปทรงเรือน

ภายนอก เช่น การลดความลาดชันของหลังคา การต่อเติมระเบียงหรือชาน หรือการปรับสัดส่วนของตัวเรือน เป็นต้น แต่ยังคงวัสดุโครงสร้าง พื้น ผนัง ประตูและหน้าต่างแบบเดิมไว้ ซึ่งจากการสำรวจและสัมภาษณ์เบื้องต้น พบว่า มีความน่าสนใจหลายประการ ได้แก่

- เรือนกรณีศึกษาในภาพที่ 11 เป็นเรือนที่มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้สามารถตอบสนองการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง โดยปรับเปลี่ยนรูปทรงเล็กน้อย มีการปรับพื้นที่ใช้สอยชั้นล่างและต่อเติมระเบียงจั่วออกมาด้านหน้า แต่ที่น่าสนใจคือการคงรักษาผนังไม้กระดานและหน้าต่างแบบดั้งเดิมไว้อย่างครบถ้วน สื่อถึงความเป็นเรือนโคราชดั้งเดิมได้อย่างชัดเจน

- การนำผนัง ประตูหน้าต่างโบราณมาเป็นองค์ประกอบของเรือน ยกตัวอย่างเช่น เรือนกรณีศึกษาในภาพที่ 12 A-B ซึ่งถึงแม้จะมีการปรับเปลี่ยนรูปทรงไปมาก ทั้งการลดความลาดชันของหลังคาและการปรับสัดส่วนตัวเรือน แต่สิ่งที่ผู้อยู่อาศัยได้คงเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดีคือฝาไม้โบราณ หน้าต่างและประตูแบบดั้งเดิมซึ่งยังมีความสมบูรณ์อยู่มากและยังใช้งานได้จริงในยุคปัจจุบันและอีกตัวอย่างหนึ่งคือ เรือนกรณีศึกษาในภาพที่ 12 C เป็นเรือนฝาปรือที่ยังคงมีการอยู่อาศัยในปัจจุบัน รูปทรงเรือนถูกดัดแปลงไปและมีการปรับเปลี่ยนวัสดุโครงสร้างส่วนล่างเพื่อป้องกันความชื้นและปลวก แต่สภาพฝาเรือนส่วนใหญ่ยังคงใช้งานได้ดี

มีบางส่วนที่ผู้ฟังไปบ้าง ซึ่งผู้อยู่อาศัยกล่าวว่าฝาปรือสามารถกันแดดกันฝนและช่วยระบายอากาศได้ดี

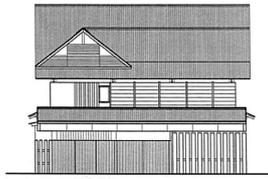
(A) เรือนที่คงรูปทรงเดิม - เปลี่ยนแปลงวัสดุ (B) เรือนที่ปรับรูปทรงใหม่ - ใช้วัสดุเดิม

ภาพที่ 9 ตัวอย่างเรือนโคราชที่มีการอยู่อาศัยและการดัดแปลงจากเดิม

ภาพที่บันทึกไว้โดยพัชรินทร์ เวียงชัย ในปี พ.ศ. 2546 ภาพถ่ายปัจจุบัน

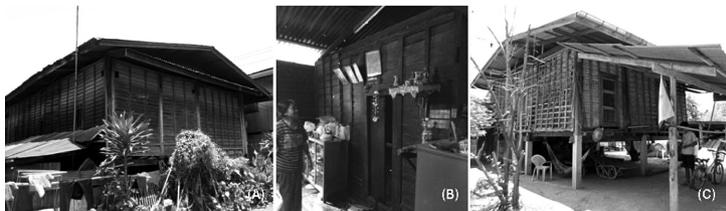
ภาพที่ 10 ตัวอย่างเรือนโคราชที่คงรูปแบบเดิมแต่เปลี่ยนแปลงวัสดุใหม่ ที่มา: ดัดแปลงจาก พัทชรินทร์ เวียงชัย (2546: 201)

ภาพที่บันทึกไว้โดยกาญจนา ตันสุวรรณรัตน์ ในปี พ.ศ. 2545

ภาพถ่ายปัจจุบัน

ภาพที่ 11 ตัวอย่างเรือนโคราชที่ปรับรูปแบบใหม่แต่ใช้วัสดุเดิม
ที่มา: ดัดแปลงจาก กาญจนา ตันสุวรรณรัตน์ (2545: 209, 214)

ภาพที่ 12 A-B การเก็บรักษาผนังประตูหน้าต่างแบบเดิมไว้โดยนำมาเป็นส่วนประกอบของเรือน
C การรักษาฝาปรี้อไว้เป็นส่วนประกอบของเรือน

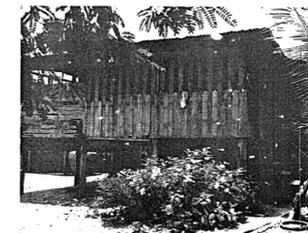
4. เรือนที่ถูกรื้อสร้างใหม่ เรือนกลุ่มนี้มีทั้งที่เป็นโครงสร้างไม้ทั้งหลัง โครงสร้างปูนชั้นล่างโครงสร้างไม้ชั้นบนหรือเป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ทั้งหลัง สามารถแบ่งได้ 2 ลักษณะ ลักษณะแรกคือ เรือนที่รื้อสร้างใหม่แต่ยังคงนำไม้จากเรือนเดิมมาใช้เป็นองค์ประกอบของบ้านหลังใหม่ ซึ่งบางหลังนำมาใช้เป็นโครงสร้างเสา คาน พื้น โครงหลังคาหรือนำมาตกแต่งผนังภายนอก อีกลักษณะหนึ่งคือ เรือนที่รื้อสร้างเป็นรูปแบบใหม่โดยใช้วัสดุใหม่ทั้งหมด (ภาพที่ 13 A-B, 14)

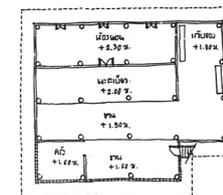
(A) เรือนที่รื้อสร้างใหม่ - ใช้วัสดุเดิมเป็นองค์ประกอบ

(B) เรือนที่รื้อสร้างใหม่ - ใช้วัสดุอุตสาหกรรมทั้งหมด

ภาพที่ 13 การรื้อเรือนเดิมแล้วสร้างใหม่

ภาพถ่ายปัจจุบัน

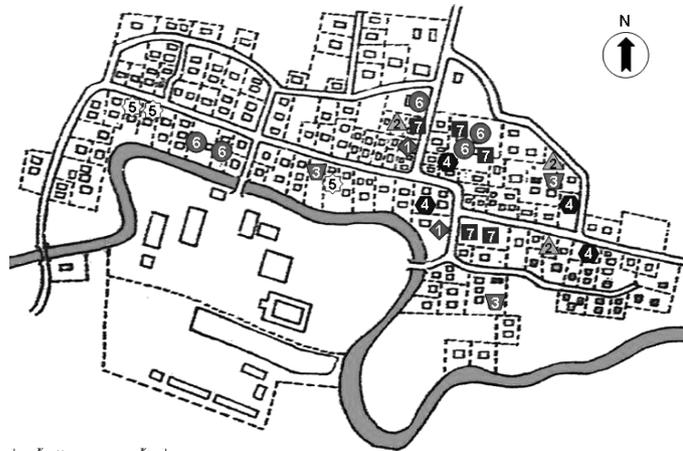

ภาพที่บันทึกไว้โดยพัชรินทร์ เรียงชัย ในปี พ.ศ. 2546

ภาพที่ 14 ตัวอย่างเรือนที่รื้อแล้วสร้างเป็นรูปแบบใหม่แต่นำวัสดุเดิมมาใช้
ที่มา: ดัดแปลงจาก พัชรินทร์ เรียงชัย (2546: 188)

โดยสรุปแล้ว เมื่อพิจารณาจำนวนเรือนที่สำรวจ 26 หลัง พบว่า เรือนโคราชเกิดการสูญหายไปและไม่มีการใช้งานทั้งสิ้น 15 หลัง (คิดเป็นร้อยละ 58) ทั้งในลักษณะการย้ายออกจากพื้นที่จำนวน 2 หลัง ปล่อยให้ร้างจำนวน 3 หลัง รื้อแล้วสร้างในรูปแบบใหม่จำนวน 10 หลัง

ในขณะที่เดิวยังมีกลุ่มผู้อยู่อาศัยที่ปรับเปลี่ยนตัวเรือนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตในยุคปัจจุบันจำนวน 8 หลัง (คิดเป็นร้อยละ 30) ทั้งในลักษณะการคงไว้ซึ่งรูปทรงเดิมแต่เปลี่ยนวัสดุใหม่จำนวน 4 หลัง และการปรับเปลี่ยนรูปทรงเรือนแต่นำวัสดุเดิมมาเป็นองค์ประกอบจำนวน 4 หลัง นอกจากนี้ ยังมีผู้อยู่อาศัยอีกกลุ่มหนึ่งที่ยังคงรักษารูปแบบเรือนโคราชไว้โดยมีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อยจำนวน 3 หลัง (คิดเป็นร้อยละ 12) จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นว่าเรือนโคราชมีการสูญหายและเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วในช่วงระยะ 10 กว่าปีที่ผ่านมา และมีแนวโน้มที่จะหมดสิ้นไปหากไม่ตระหนักถึงปัญหานี้ (ภาพที่ 15)

- 1 เรือนที่ถูกรื้อย้ายออกจากพื้นที่ชุมชน
- 2 เรือนที่ถูกปลอญร้าง
- 3 เรือนที่ยังคงสภาพเดิมเปลี่ยนแปลงเล็กน้อย
- 4 เรือนที่คงรูปทรงเดิมแต่เปลี่ยนวัสดุใหม่
- 5 เรือนที่ปรับเปลี่ยนรูปทรงแต่นำวัสดุเดิมมาเป็นส่วนประกอบ
- 6 เรือนที่รื้อสร้างใหม่แต่นำวัสดุเดิมมาเป็นส่วนประกอบ
- 7 เรือนที่รื้อสร้างในรูปแบบใหม่และใช้วัสดุใหม่ทั้งหมด

ภาพที่ 15 แสดงสถานภาพการดำรงอยู่ของเรือนโคราชในลักษณะต่างๆ
ที่มา: ดัดแปลงจาก พัชรินทร์ เวียงชัย (2546: 70)

6. ข้อสังเกตบางประการ

จากการสำรวจสถานภาพการดำรงอยู่ของเรือนโคราชทั้งหมดโดยเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบเดิมเมื่อ 10 ปีก่อน สะท้อนให้เห็นว่า

เรือนโคราชบางส่วนยังสามารถคงอยู่ในรูปแบบเดิมไว้ได้ บางส่วนเกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ตอบสนองต่อการใช้งานและวิถีชีวิตในยุคปัจจุบัน บางส่วนถูกปลอญร้างผุพังรื้อถอนเพื่อสร้างสิ่งใหม่เข้ามาแทนที่ และบางส่วนสูญหายไปอย่างไม่มีวันได้กลับคืนมา ในการศึกษาครั้งนี้ทำให้ได้ข้อสังเกตบางประการที่น่าสนใจ ดังนี้

1. เมื่อสัมภาษณ์เจ้าของเรือนหลายหลัง สังเกตได้ว่า เจ้าของเรือนมีความรู้สึกภาคภูมิใจกับมรดกที่บรรพบุรุษได้สร้างและสืบทอดมาให้ อาทิเช่น การเก็บรักษาผืนไม้ ประติมากรรมต่างโบราณ ซึ่งเจ้าของเรือนยืนยันว่าจะไม่ขาย จะเก็บรักษาไว้ พร้อมกับนำชมและสาธิตการเปิดปิดประตูหน้าต่างภายในบ้านอย่างภาคภูมิใจ อีกตัวอย่างที่เห็นชัดเจน ได้แก่ การเก็บรักษาฝาหรือไว้ ถึงแม้ว่าจะมีวัสดุใหม่ที่มีคุณสมบัติที่ดีกว่ามาเป็นตัวเลือกในปัจจุบัน แต่เจ้าของเรือนยังยืนยันที่จะเลือกอยู่อาศัยกับฝาหรือ และกล่าวด้วยความภาคภูมิใจว่าเคยมีสถาบันการศึกษาต่างๆ เข้ามาศึกษาดูงาน นี่เป็นจุดที่น่าสนใจที่ทำให้เห็นถึงความเป็นไปได้เกี่ยวกับการอนุรักษ์เรือนโคราชให้คงอยู่

2. จากการสำรวจพบว่าผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ยังมีการรักษารูปแบบและวัสดุเดิมของเรือนโคราชไว้ ไม่ว่าจะเป็นการคงรูปทรงเดิมของเรือน การนำวัสดุเดิมมาประยุกต์ใช้ในส่วนต่างๆ ของเรือน โดยไม่รื้อแล้วสร้างใหม่ทั้งหมด แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยไปบ้าง สิ่งเหล่านี้เป็นหลักฐานทางสถาปัตยกรรมอันสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของเรือนโคราชจากอดีตถึงปัจจุบัน

3. ผู้อยู่อาศัยบางกลุ่มถึงแม้ว่าจะรื้อเรือนหลังเดิมแล้วสร้างใหม่ แต่ยังคงแฝงลักษณะเด่นบางประการที่เป็นองค์ประกอบของเรือนโคราชตามส่วนต่างๆ ของบ้าน เช่น การคงไว้ซึ่งรูปแบบการยกใต้ถุนสูง การมีระเบียบ ลักษณะรูปทรงหลังคาที่ใกล้เคียงแบบเดิม การใช้พื้นและผนังไม้ เป็นต้น สะท้อนให้เห็นจิตใต้สำนึกส่วนลึกของคนบ้านพระเพลิงที่มีความรู้สึกคุ้นเคยและผูกพันกับรูปแบบเรือนดั้งเดิมที่ตนเคยอยู่อาศัย

4. เมื่อพิจารณาถึงการขยายตัวของชุมชนบ้านพระเพลิงจะสังเกตได้ว่า ส่วนใหญ่จะมีการปลูกสร้างบ้านใหม่ไปทางทิศเหนือและทิศตะวันออกจะไม่ข้ามคลองมาสร้างบ้านทางด้านทิศใต้ซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และทิศตะวันตกที่อดีตเคย

เป็นป่าช้ามาก่อน จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจที่ว่าคติความเชื่อในการวางฝังชุมชนยังคงอยู่หรือไม่

5. คนบ้านพระเพลิงเป็นชาวไทโคราชเชื้อสายมอญที่มีประเพณีความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว รวมถึงมีศูนย์รวมจิตใจที่สำคัญ คือ วัดพระเพลิงหลวงปู่ฉิม รูปปั้นหงส์สำริด และศาลปู่ตา สิ่งเหล่านี้จะช่วยธำรงประเพณีวัฒนธรรมของชาวบ้านพระเพลิงไว้ได้ เป็นจุดแข็งและโอกาสที่จะพัฒนาไปสู่การอนุรักษ์ในภายภาคหน้าได้

6. ปัจจุบันได้มีหน่วยงานและตัวบุคคลที่พยายามจะแสดงตัวตนของความเป็นคนไทโคราชเชื้อสายมอญให้ประจักษ์แก่สายตาประชาชน โดยสื่อผ่านป้ายคำขวัญ รูปปั้นสัญลักษณ์ รวมไปถึงการเผยแพร่ทางสังคมออนไลน์ ซึ่งเป็นนิมิตรหมายอันดีต่อการอนุรักษ์ชุมชนและเรือโคราซ

บทสรุป

ผลการศึกษาสถานภาพการดำรงอยู่ของเรือโคราซในปัจจุบันในครั้งนี้ ทำให้เห็นสภาพการเปลี่ยนแปลง การปรับตัวในด้านพฤติกรรมการอยู่อาศัยของคนในชุมชน ซึ่งสะท้อนออกมาทางงานสถาปัตยกรรมในลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามฐานะทางการเงินและค่านิยม ทั้งนี้ ระบบทุนนิยมและกระแสโลกาภิวัตน์อันเชี่ยวกราก ส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของเรือโคราซอย่างมาก ก่อให้เกิดการสูญหาย การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามบริบทและสภาพสังคมที่เปลี่ยน จึงเกิดคำถามหลายประเด็นว่า อะไรเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงรูปแบบของเรือโคราซในปัจจุบัน เรือโคราซสามารถดำรงอยู่ในบริบทสมัยใหม่ได้หรือไม่ อย่างไร และจะมีแนวทางในการอนุรักษ์และสืบสานต่อไปอย่างไร เพื่อให้จิตวิญญาณของความเป็นเรือโคราซยังคงอยู่และได้รับการสืบทอดต่อไป ซึ่งเป็นคำถามที่ท้าทายสำหรับคนในยุคปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2544). *วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดนครราชสีมา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา.
- กาญจนา ตันสุวรรณรัตน์. (2544). *สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: กรณีศึกษาฝายหรือเรือโคราซ จังหวัดนครราชสีมา*. รายงานวิจัย สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. นครราชสีมา.
- กาญจนา ตันสุวรรณรัตน์. (2545). *สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: กรณีศึกษาเรือโคราซ จังหวัดนครราชสีมา*. รายงานวิจัยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. นครราชสีมา.
- กาญจนา ตันสุวรรณรัตน์. (2554). *รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเรือโคราซในการอยู่อาศัยแบบยั่งยืน*. เอกสารเผยแพร่. นครราชสีมา.
- ธวัชชัย สาครินทร์. (2542). *นครราชสีมา โคราซของเรา*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: มังกร การพิมพ์ (1994).
- นฤมล ปิยวิทย์. (2550). *ไทโคราช*. ที่ระลึกในโอกาสเกษียณอายุราชการ. นครราชสีมา.
- พัชรินทร์ เวียงชัย. (2546). *แนวความคิดในการอนุรักษ์ชุมชนไท-โคราช กรณีศึกษา : หมู่บ้านพระเพลิง*. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2530). *เรือแพกอาศัยชาวไท-โคราช (หรือเรือโบราณของลูกหลานย่าโม)สถาปัตยกรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: เมฆาเพรส.
- สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏนครราชสีมา. (2541). *ของดีโคราช เล่มที่ 1 สาขามนุษยศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: เฟื่องฟ้าพรินติ้ง.
- สุนันtha วีระประดิษฐ์. (2542). *เรือไทยโคราซในวิถีชีวิตของชาวอำเภอบรบือ จังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุวัฒน์ ตันทนุช. (2531). *รูปแบบเรือแพกอาศัยพื้นถิ่นในภาคอีสาน กรณีศึกษาหมู่บ้านตำบลพลับพลา อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดนครราชสีมา*. (ม.ป.ท.).

